UDK: 37.091: 378:17

YOSHLAR O‘RTASIDA SUITSID HOLATLARINING KELIB CHIQISHIGA SABAB BO‘LADIGAN OMILLAR

Siddikov Xasan Taxirovich
Urganch Ranch texnologiya universiteti Pedagogika va aniq fanlar kafedrasi mudiri (PhD) dotsent v.b.
E-mail:xasansiddikov1989@gmail.com
Tel: +998939222990
ORCID 0009-0008-1566-9061
Komiljonova Dilnoza Qahramon qizi
Mustaqil tadqiqotchi:
E-mail: dilnozaa977@icloud.com

Annotatsiya: Maqolada jamiyatdagi o‘limga sabab bo‘luvchi eng yirik omillardan biri bo‘lgan (o‘zini o‘ldirish, o‘z joniga qasd qilish, xudkushlik) suitsid to‘g‘risida bir qancha tadqiqot ishlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: ruhiy yordam, depressiya, evtanaziya, deviant, jamoat uyushmalari, psixologik ta’sir, voyaga yetmagan, autatravmatizm, autodestruktiv, internetga tobelik, biologik omillar, individual hayot, ommaviy axborot vositalari.

Аннотация: В статье рассматривается ряд научных исследований, посвященных самоубийству, которое является одной из крупнейших причин смерти в обществе (самоубийство, суицид).

Ключевые слова: психическая помощь, депрессия, эвтаназия, девиант, общественные объединения, психологическое воздействие, несовершеннолетний, аутотравматизм, саморазрушение, интернет-зависимость, биологические факторы, индивидуальная жизнь, средства массовой информации.

Annotation: he article reviews several research studies on suicide (suicide, self-harm, and suicide), one of the largest causes of death in society.

Keywords: mental health, depression, euthanasia, deviant, public associations, psychological impact, minor, self-traumatism, self-destructiveness, internet addiction, biological factors, individual life, mass media.

Kirish.

Jahon Sog‘liqni saqlash tashkilotining ma’lumotlariga ko‘ra har yili dunyo bo‘ylab 800 mingdan ortiq inson o‘z joniga qasd qiladi. Dunyo mutaxassislari ommaviy axborot vositalarida ham bir necha marotab ushbu “epidemiya” borasida zudlik bilan chora ko‘rilishi kerakligini aytmoqdalar. Umuman olgandan 70 yoshdan oshganlar orasida o‘z joniga qasd qilish holatlari keng tarqalgan bo‘lsada, bugungi kunda internetga tobelik ortib borayotgan mamlakatlarda bu holat ko‘pincha yoshlar orasida siusit holatlarining avj olib borayotgani va 15-29

ISSN 3030-3907

yoshgacha bo‘lganlar orasida ijtimoiy trendlar – virtual olamdagi tazyiqlar, muammolarning virus kabi tarqashi bu tilga olinmas ko‘p sondagi yoshlar hayotini xavf ostiga qo‘ymoqda.

O‘z joniga qasd qilish juda murakkab muammo bo‘lib, ayrim hollarda unga olib boruvchi yagona omilni topish mushkul vaziyat hisoblanadi. Bundan tashqari, yoshlar orasidagi o‘z joniga qasd qilish hollari yaxshi o‘rganilmagan va tadqiqot olib borilmagan vaziyatli jarayon hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Bugungi globallashuv davrning umumjahon muammolaridan biri hisoblangan o‘z joniga qasd qilish hodisasini suitsidal xulq atvorga moyil o‘smirlarni suitsid holatlari hozirgacha davom etib kelayotgan ijtimoiy omil hisoblanmoqda. Bunda nafaqat shaxsning hayotdan ko‘ngilli ravishda ketishi holatiga nisbatan munosabatlarning o‘zgarishini kuzatish mumkin, balki o‘z joniga qasd qilish holatlariga nisbatan kishilik jamiyati taraqqiyotining turli davrlarida va turlicha madaniyatlarda munosabat o‘zgacha bo‘lganligi ham kuzatiladi. Yoshlar orasida ro‘y beradigan psixofiziologik, biologik o‘zgarishlar natijasida ularning psixik dunyosida tub burilish nuqtasi yuzaga keladi. Internet oqimlaridan o‘z joniga qasd qilishning oson usullarini o‘rganishib, psixologik ta’siriga tushish orqali ayrim yoshlarning siutsidga qo‘l urishi va hayotdan ko‘z yumishga olib keladi. Buning sabablari o‘rganilganda ta’lim muassasalarida o‘qishi va do‘stlar orasidagi munosabatlarning ijobiy ekanligi, biroq oilada ko‘proq vaqtini ijtimoiy tarmoqlar orqali o‘tkazilganligi aniqlangan.

Yoshlarning o‘z joniga qasd qilishiga nima sabab bo‘ladi?

*Ota-ona va yon atrofdagilar e’tiborsizligi (oiladagi nosog‘lom muhit, o‘qishdagi muvaffaqiyatsizlik);

* O‘zi kutgan voqea hodisalar ro‘y bermasligi (qimmat baho narsalar, o‘zicha sevgan insonlarning e’tiborsizligi);

O‘z-o‘ziga past baho berish;

Turli ruhiy zo‘riqishlar (stress);

Tug‘ma xastaliklar (psixologik);

Oilada ham o‘z joniga qasd qilish holati bo‘lganda.

O‘smirlardagi sabablar:

1. Javobsiz muhabbat;
2. Menga e’tibor qarating;
3. Men hechkimga kerak emasman;
4. Kurashishga kuchi yetmasligi;
5. Hamma yerda yomon holatlarni ko‘rish;
6. Fiziologik o‘zgarishlar.

Suitsidning salbiy oqibatlari:

ISSN 3030-3907

Suitsid – bu nafaqat o‘ziga, balki, oilaga, jamiyatga ham zarar yetkazish; Suitsid oqibatida jismoniy va ruhiy shikastlanish;

Suitsidga qo‘l urish natijasida atrofdagi kishilarning ijobiy munosabatni yo‘qotish.

Aslida, jahonda sodir bo‘ladigan o‘z joniga qasd qilishning 75 foizi kambag‘al davlatlarda balog‘atga yetish davridagi yoshlar orasida ro‘y beradi va bu ulardagi extiyojlarning yetishmasligi, oilada moddiyatdagi qiyinchiliklar darajasi yuqori bo‘lgan mamlakatlarning aynan suitsidlar soni yetakchilik qilayotganligi sabab bo‘lgan. Shunga ko‘ra, suitsidal xulqning bir nechta omillari tafovutlanadi.

1. **Axloqiy omil**. XX asrga kelib xulq-atvorning axloqiy motivatsiyasini o‘zgartirish tendentsiyasi yuzaga keladi. Oldinlari uning asosida muhokama qilinmaydigan holatlar ya’ni mantiq, hissiyot, aql-idrokka emas – e’tiqodga murojaat etish yotadi. Agar cherkov o‘z joniga qasd qilishni man etsa-bu muhokama etilmaydi. Hozirga kelib XVIII va XIX asrlardagi hodisalar ta’sirida shakllangan e’tiqod inqirozi yuz berishi aniq. Bu ma’naviy halokat emas, balki rivojlanishning tabiiy bosqichidir.

2. **Psixologik omil**. N.A.Berdyaev yozganidek: “O‘z joniga qasd qilish psixologik hodisadir va uni tushunish uchun o‘z hayotini tugatishga qaror qilgan insonning ruhiy holatini tushunish lozim. O‘z joniga qasd qilish hayotning maxsus, o‘ziga xos daqiqasida, qora to‘lqinlar ko‘ngilni qamrab olgan, umid uchqunlari so‘nggan paytida sodir etiladi. O‘z joniga qasd qilish psixologiyasi eng avvalo, chorasizlik psixologiyasidir”.

3. **Ijtimoiy omil**. Texnik inqilob va urbanizatsiya oqibatida o‘tgan asrning patriarxal dunyosi vayron bo‘ldi. Inson o‘zini o‘rab turgan hayotiy kenglik ustidan bevosita nazoratni yo‘qotib, shaxs va jamiyat o‘zaro munosabatlari ko‘lami ham buzildi. Har qanday ijtimoiy larza, ijtimoiy mavqening ommaviy o‘zgarishi o‘z joniga qasd qilishlarning ko‘payishiga olib keldi.

Adabiyotlarda ko‘pincha suitsidal xatti-harakatlar xatti-harakatlar bilan solishtiriladigan, “autatravmatizm”(o‘ziga jarohat yetkazish), “autoagressiv xatti-harakat” terminlari ham uchraydi. Agar autoagressiv harakatning oxirgi maqsadi o‘z joniga qasd qilish bo‘lsa, uni suitsidal xatti-harakatga bog‘lash mumkin. Zamonaviy, ayniqsa xorijiy adabiyotlarda “autodestruktiv”(o‘ziga zarar yetkazish bilan bog‘liq xulq-atvor) “o‘zini-o‘zi yo‘q qilish” xulq-atvor tushunchasi keng tarqalgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O‘z joniga qasd qilish yoki o‘zini-o‘zi o‘ldirish holati azal-azaldan kishilik jamiyatida mavjud bo‘lgan holat hisoblanadi. Bu haqda ko‘plab tarixiy va etnografik ma’lumotlarda aks ettirilgan. Qadimgi yapon Samuraylari, ular uchun

ISSN 3030-3907

asir tushishdan ko‘ra o‘zini-o‘zi o‘ldirish bu sharaf hisoblangan yoki qadimgi Misr malikasi kleopatra ham Rim iste’losidan keyin o‘limni Afzal bilgan, yoki arab bosqiniga qarshi kurashgan Muqanna v.b.

Mutaxassislarning aytishlaricha, o‘z joniga qasd qilish “birdaniga bir kuni “ ro‘y bermaydi, tadqiqotlarga ko‘ra, o‘smirlarning 90 foizi qaysidir darajada salomatlik muammosiga ega bo‘lganligidan o‘z joniga qasd qilgan. Bunda depressiya(tushkunlik)dan tortib, jinsiy zo‘ravonlik va giyohvand moddalarga mukkasidan ketish holatlari tilga olinadi.

Suitsidning oldini olish bo‘yicha uslubiy tavsiyalar

Yoshlarda suitsidal xulq-atvor alomatlarini ko‘rganda qanday choralar ko‘rish mumkin?

Suitsidga moyil yoshlar odatda to‘g‘ridan-to‘g‘ri yordam izlashmaydi:shunga qaramay, ularning ota-onalari, muassasa ma’muriyati yoki tengdoshlari ogohlantiruvchi alomatlarni aniqlashi va o‘smirni saqlab qolish uchun qandaydir choralarni ko‘rishi mumkin.

Xulosa. XX asr boshida buyuk psixoanalitik Zigmund Freyd “Hayot qoniqishdan iborat” degan edi. Demak, har bir inson hayotdan qoniqib yashashi kerak. Respublikamiz olimlaridan E.Usmonov, G‘.Shoumarov, B.Umarov, B.Botirov, E.Sattorovlar tomonidan yoshlar orasida suitsid omillari, sabablari va turlarining ijtimoiy-psixologik yosh xususiyatlari va huquqiy jihatlari o‘rganilgan. Hozirda deviant xulqli, og‘ir tarbiyali, suitsidga moyil muammoli o‘smir yoshlar bilan muassasa psixologi, pedagoglar jamoasi, mahalla qo‘mitalari, voyaga yetmaganlar bilan ishlash komissiyalari, bolalar psixologlari ish olib borishmoqda.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 6-oktabrdagi “Zo‘rlik ishlatishdan jabr ko‘rgan xotin-qizlarni reabilitatsiya qilish va moslashtirish hamda o‘z joniga qasd qilishning oldini olish borasidagi ishlarni takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 625-sonli qarori https://lex.uz/docs/-5670659

2. Ефремов В.С. Основы суицидологии.-СПб.:Диалект, 2004.С.104.

3. Садушин Б.А.Ритуальные самоубийства в различных этносах.-СПб, 2003, С. 243.

4. Umarov B.M. O‘zbekistonda voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining ijtimoiy-psixologik muammolari. Monografiya.-Toshkent, “Fan nashriyoti-2008, 314-bet.

5. X.T.Siddikov “Oliy ta’limda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishning pedagogik-profilaktik tizimini takomillashtirish” Diss. Nukus-2024, 164-b.

6. X.T.Siddikov “Oliy ta’limda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishning pedagogik-profilaktik tizimini takomillashtirish” Monografiya Urganch-2025, -136 b.

ISSN 3030-3907

7. U.Qodirov. Yoshlarni destruktiv ta’sirlardan himoyalashning psixologik jihatlari. Toshkent, “Fan va texnologiyalar”, 2013, 246 b.

ISSN 3030-3907